

An Máistir Ó Neachtain

Joe Stee Ó Neachtain

Bíodh rud agat dhuit fhéin nó déan do ghoradh leis an ngréin a deireadh an seandream ag tráth den tsaol a raibh an paróiste seo chomh bocht is gurbh é a gclochneart grein beatha a choinneáil faoin bhfiacail. Tá athrú dochreidte tagtha ar an gceantar ón am ar caitheadh mise ar an sop i 1942. Ba as talamh a bhí formhór na ndaoine ag baint slí beatha ag an tráth sin. Is leor súil a chaitheamh fós fhéin ar na breaclachaí talún atá ag síneadh ó phortach go cladach siar le bóthar Chois Fharraige chun a thuiscint gur le cruatan agus le hanró a mhair na daoine agus gan acu ach ón láimh go dtí an béal ar éigin.

Bhí a shliocht orthu. Soir ar bhóthar na míre a fuadaíodh a gclann mhac is iníon i mbláth na nóige ar thír an oideachais; gan focal Béarla in iompar agus iad ag tabhairt a n-aghaidh go dúshlánach ar an sclábhacht a bhí i ndán dóibh i Sasana agus i Mairiceá. Ní raibh duine in aon rang liom sa Scoil Náisiúnaí mar shliog an míre ar thír an oideachais. Chlaic muid leis gur sa t-ádh an chomhúinéir a bhí i ndán dóibh agus bhí leis orainn na cét ag troid leis ar fáil a mbeadh muid se bliana déan chun ar n-aghaidh a thabhairt ar Londain.

Ní raibh saoirse de chineál ar bith ar fáil don aos óg i bparóiste an Chnoic ag an am sin. Bhí an míre mar a bheadh dúchan ag scrios na dúiche agus má bhí sé ag déanamh inni don Rialtas ná don Chomhairle Contae, níor thug mise faoi deara é. Gaoltaireacht in aimsir toghacháin ag cur cluain ar dhaoine ach gan aon chur leis gur bhí tracht air cé is moite de chorrghéabh oibre ar na bóithre.

Dar ndóigh níor imigh chuile dhuine. Coinníodh duine i bhfeighil an ghabhátais ar chuile theallach agus bhí sé de mheabhair i gcuid de na daoine a gclann a ghriósadh i

dtrean an oideachais. Bás m-athar go bog a d'fhág mise i bhfeighil an ghabhátais chomh maith le comhairle mhaith ó Pháraic John Mac Fhlannach.

"Sé mo bharúil go ndearna an dream a d'imigh fobairt mhór a rann na punt agus na 'dollars' a sheoladh ar ais a choinnigh snáth faoin bhfiacail sa mbaile agus beidh an t-ómós sin agam dóibh nó go dté mé dtalamh. Rinne an dream a d'fhan fobairt freisin. Ní raibh raidió ná teilifís, cumhacht aibhléise ná tuisce reatha, fón ná ríomhaire ná tionscail de chineál ar bith sa bparóiste. Ba ó Bóthar an Rí a bhíodh mar phríomh-ádh againn, chuile Dhomhanach nuair a thosaíodh an smíchadhlais na cáinní droighin. Cead ag ceathrú charr a bhíodh ag dul ar bóthar tarraingt suas nó go ndéanadh coimhlint na hiomána nuair a thosaigh an liathróid thar claí. Ní raibh muid ag fáil bháis leis an ocras ná baol orainn, mar go raibh muid in aon dalladh fataí, glasraí agus iasc a sholáthar dúinn fhéin ach ba léir gur ceantar bánaithe a bheadh ann mura gcuirtí séideog na beatha faoin gcaighdeán maireachtála.

Ba é bunú Chumann Forbartha Chois Fharraige an chéim chun cinn

ba thábhachtaí dár tharla sa bparóiste le mo linn. Ba suarach é mo chionn, i gcomórtas leis na cinnirí pobail a raibh fíis agus dóchas dá maíomh chun cinn, ach beidh mé bródúil go brách go raibh sé de ádh orm a bheith páirteach leo sna mór-iarrachtaí a bhí an paróiste ó bhás go beatha.

Ba é mana againnsir, "Bíodh rud agat dhuit féin nó déan do ghoradh leis an ngréin," a bhí ann a bhlaith againn agus tacaíodh dá rann againn go raibh againn a dhéanamh fobairt ar an bparóiste. In ionad lán a bheith sínte amach go síoraí ag iarraidh déirce.

Forbairt

Tá cuid de chach le bualadh faoi forbairt pobail: brú leanúnach ar iarrachtaí an Stáit le tacaíocht is tacaíocht mór chuid cois, ach ba bualadh faoi le fáil lenár dhá láimh féin a bheith againn chéad regha againn a bhí againn ar bith orainn ar nglór a bheith agus dúshlán éagraíochtaí an Stáit a thabhairt go teann tríd an nuair a theil sin.

Ba oideachas a bhí ann do chuid againn sa méid is go bhféadfaí a bheith go hascaid i bpoll puill ag forbairt na páircí peile lá againn agus glan sciúrtha agus sa Dail ar

thoscaireacht an lá dár gcionn. Nuair a roghnaíonn coiste an obair a eagrú iad fhéin, bíonn a mbeartas níos follasaí don phobal agus bhí a shliocht orainn; bhí bá an phobail linn agus iad sásta láimh a chur ina bpóca nó a theacht i gcabhair orainn ar bhealach ar bith dar fhéad siad. Ní thuigeann pobail cé chomh cumhachtach is atá siad nó go dtosaíonn siad ag obair as láimh a chéile. Cothaíonn se féinmheas agus bród as cuimse.

Ba é an chéad mhaith ar rinne Cumann Forbartha Chois Fharraige ná suíomh a bhí ag Coimisiún na Talún, amach ar aghaidh na Ceardscoile, a cheannacht ar luach réasúnach. Soir linn chomh fada le hoifigí Ghaeltarra Éireann ansin nó gur thairg muid an talamh dhóibh saor in aisce is gur mheabhraigh muid dhóibh gurbh é a ndualgas tionscail a lonnú ann. Ní leo ab fháilí. Lena gceart a thabhairt dhóibh is iomaí punt, scilling agus pingin a saothraíodh ann ó shin.

Ba é bunú Choláiste Lurgan i 1967 a chruthaigh an chéad theacht isteach do mhórchuid daoine sa bparóiste. Ní hé amháin gur chuir sé punt i bpóca bhean an tí ach chuir sé dlús le tionscail na tógála sa méid is gur thosaigh daoine ag tógáil seomraí folctha agus ag ligean fairsinge ar a gcuid tithe. Bhí sin de chompoird acu fhéin an chuid eile den bhliain nuair a chríochnaíodh séasúr na scoláirí. Solas na bhFlaitheas do Phól Ó Foighil mar b'ait é, leis an gceart a rá.

An rud nár chleacht duine ní mhothaíonn sé easpach dá uireasa agus b'amhlaidh le cúrsaí uisce é. Bhí tobar nó dhó ar chuile bhaile agus ba leor sin don seandream ach nuair a bhíodh an paróiste plódaithe le scoláirí Gaeilge ba ghearr nach raibh deoir fanta ar thóin na dtoibreacha agus daoine ar anchaoi cheal uisce. Ba éachtach an beartas bualadh faoi ghrúpscéim uisce ag an am. An grúpscéim ba mhó dár eagraigh coiste deonach sa tír ariamh roimhe. Ba léir dúinn nach mbeadh uisce reatha ar fáil go ceann scór bliain eile dá mbeadh muid ag braith ar an

gComhairle Contae. Socraíodh go ndéanadh muid fhéin é.

Roinneadh an paróiste idir bhaill an Choiste agus muid ag dul ó theach go teach ag iarraidh síntiús áitiúil de trí scór punt an teach a bhailiú. Slám mór airgid ag an am. Bunaíodh Comharchumann chun stádas oifigiúil a thabhairt don togra. Ba é Pól Ó Foighil a bhí mar bhainisteoir agus ba é Timín Joe Tim Ó Curraoin agus a fhoireann oibre a thosaigh ag leagan na bpíopaí. B'fhurasta é a rá ná é dhéanamh. Ní raibh an *rock breaker* tagtha de mhaith ar an saol ag an am agus ó tharla go raibh ochtú faoin gcéad den trinse le n-oscailt thrí lom cruacha, tuigfidh sibh fhéin nach ndéanadh é ach daoine a raibh a gcroí is a n-anam sa bparóiste. Bhí an píosa cainte a rinne Timín Joe Tim ag oscailt oifigiúil na scéime ina thógáil croí chomh mór domsa le léamh na bunreachta i Sráid Uí Chonaill i 1916.

Misneach

Ní raibh dúshlán ar bith rómhór dhúinn ag an tráth seo. Socraíodh bualadh faoi pháirc imeartha agus faoi p h i n n i ú r liathróid láimhe chun go mbeadh c a i t h e a m h aimsire breá folláin ag óige an cheantair. As láimh láidir arís dár ndóigh, muid fhéin ag bailiú airgid ar chuile bhealach dár fhéad muid. Bhíodh an díolachán earraí a d'eagraíodh na mná ag tabhairt isteach os cionn sé mhíle punt sa m b l i a i n . Mórchuid airgid ag an am. Ní mórán de dheontas an Stáit a fuair Páirc Peile

Mhichíl Bhreathnaigh. Faisean éagórach a bhí ag na heagraíochtaí Stáit ag an am coistí a raibh déantús maitheasa iontu a mharcáil go cruach, in ionad a bheith dá gcúiteamh as forbairt iontach a bpobail. Casadh corr Státseirbhíseach linn a bhí sásta na rialacha a lúbadh agus ba mhór ár meas orthu dá réir.

I dteannta a chéile ab fhearr muid. Cuimhním ar bhliain amháin ar chaith an coiste saoire na Nollag ag tolladh na carraige a bhí suas le taobh thiar na páirce. Muid chomh geal le 'Santa Claus' ag deannach ón gcloch eibhir ach oiread spleodair sa gcomhlúadar is go raibh sí chomh taitneamhach le haon Nollaig dár chaith mé ariamh. Ní náireach don pharóiste na háiseanna a cuireadh ar fáil is atá dá riaradh go slachtmhar ag an gcoiste atá i mbun na háite faoi láthair.

Ní raibh na meáin chumarsáide ag freastal go cóir ná go ceart ar phobal na Gaeltachta agus d'iarr an Cumann Forbartha raidió a dhéanadh freastal ceart ar na

Pól Ó Foighil (1929 - 2005)

Tommy Ó Scanláin ag tochailt (thart ar 1979)

ceantair Ghaeltachta. Bhí an toradh chéadfach ar an iarratas. Bunaíodh stáisiún raidió den scoth le foireann oibre ó na Gaeltachtaí a thuig a gnó. Mothaím claonadh beag le scaitheamh a bheith ag freastal ar na *Tam Ratings* ach sílimse dá mhéid aird dá dtugtar ar na *Tams* gur lú a bhéas an raidió ag freastal ar an aidhm a bhí lena bhunú.

Rinne an Cumann Forbartha éileamh ar Údarás Gaeltachta freisin. Ba é an feall gur ghlac na páirtithe polaitíochta seilbh ar na toghcháin, mar gurb é mo thuairim gur chuir sin bearach i mbéal scoth na gcinnirí pobail. Ní raibh an díocas céanna faoin iarracht dheonach dá bharr ach ní hionann sin is a rá nach chun tairbhe a chuaigh an tÚdarás don Ghaeltacht.

Cultúr

Níor lig an Cumann Forbartha láimh mharbh i gcúrsaí cultúir ach oiread; nuair a smaoiním siar ar na comórtais idir bhailte agus ar na hoícheanta áirneáin a bhíodh againn sa nGairmscoil, cuirim beannacht Dé le hanam na marbh. Bhí sé de onóir againn Oireachtas na Gaeilge a athrú amach as Bleá Cliath den chéad uair

agus é reáchtáil i gCois Fharraige do n chosmhuintir nach raibh in acmhainn a dhul chomh fada leis sa ngealchathair.

Is liosta le háireamh na tograí ar fad a raibh láimh ag an gCumann Forbartha iontu. Ní leor alt fánach mar seo chun leath na hoibre a lua. Sílim gurbh fhiú an stair a scríobh sula ligfear an iarracht i ndearmad. Tá fuíoll na bhfuíoll sa gceantar anois agus é ina áit maireachtála chomh hálainn is atá le fáil ar dhroim an domhain. Ba é an

peaca go gcaillfeadh an paróiste a íomhá breá Gaelach ach ba shin é an deireadh a bhí na comharthaí sóirt a thuar. Gaeilge chraicneach ina hábhair fonóide agus gradam dá thabhairt don Ghaeilge a chodail amuigh. Shíl mé go raibh na haiséadaí dá bhfáil faoi réir do mo theanga dhúchais go dtí i mbliana. Níl fhios agam an r á m h a i l l í seanaoise atá ag spochadh liom ach feictear dom nár chuala mé oiread lánúin óga ariamh cheana a bhfuil cinneadh

déanta acu a gclann a thógáil le dea-Ghaeilge. Níor theastaigh a athrú ach an mheoin agus sílim go bhfuil an lá tagtha go mothaíonn tuismitheoirí gur fiú dhóibh sin a dhéanamh. Má chuirtear an síol Gaelach ar a' teallach beidh sé de dhualgas ar an Roinn Oideachais é a leasú le teagascóirí atá foirfe inár gcanúint is inár gcultúr.

Ba é an Gorta Mór a ruaig formhór ar sinsear i dtreo an chladaigh ach chuir siad rútaí i dtalamh agus mhair siad de bhuíochas dár bhain an saol is an namhaid astu. Níl cúilín talúna ar fud an pharóiste nár leasaigh siad lena gcuid allais chun go mbeadh só agus compoird ag glúin an lae inniu. Nach suarach an teist ar chuimhne ár sinsir é mura dtabharfadh muidne an oidhreacht slán sábhailte don ghlúin atá le theacht. Níor chaill fear a' mhisní ariamh é. Má mheasann muid go bhfuil aon easpa ar áiseanna na huaire, ná bíodh leisce ar bith ar ghlúin óg bualadh faoi iad fhéin.

Pádraic Ó Biadha agus Seán Mhicil Ó Conghaile ag píopáil